

SELAHATTİN YILDIRIM • Gramsci'yi Okumak

İletişim Yayınları 2633 • Politika Dizisi 175
ISBN-13: 978-975-05-2434-9
© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)
1. BASKI 2018, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Hakan Mihçı
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SELAHATTİN YILDIRIM

Gramsci'yi Okumak

SELAHATTİN YILDIRIM İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1967 yılında mezun oldu. 1967-1970 yılları arasında Londra ve Paris'te dil ve edebiyat eğitimi aldı. 12 Mart 1971 askerî rejimi sırasında Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde avukatlık yaptı. 1973-2010 yılları arasında Türkiye'de ve dünyada kentsel siyaset, yerel yönetim, belediyeler arası işbirliği ve dayanışma alanlarında düşünsel ve pratik çalışmalarında bulundu. Marmara Belediyeler Birliği, Türkiye Belediyeler Birliği ve Dünya Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı'nda kurucu genel sekreterlik görevlerini üstlendi. Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi kurucu üyesi oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2001-2004 arasında Dünya Sosyal Forumu'nda Yerel Yönetimlerin temsilciliğini yaptı. 2010 yılında Birleşmiş Milletler - Habitat Özel Büyükelçiliği görevine seçildi.

Yayınlarından bazıları: *A. Gramsci'nin Hayatı ve Eseri Üstüne* (1975), *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri* (A. Kadir, A. Bezirci, Ş. Hulusi ile birlikte, 1975), *Poets' Istanbul* (C. Çapan'la birlikte, 1988), *Local Government and Democracy* (1993), *World Social Movement and Local Democracy* (2003), *Kadının 1001 Hali - Dünya Kadın Şairlerinden Seçmeler* (2010), *P.P. Pasolini* (2012), *P. Neruda - Sorular Kitabı'ndan Seçmeler* (2012), *On the International Municipal Movement 1913-2013* (2013), *Osman Nuri Ergin* (2013), *Kentsel Haklar - Kentsel Adalet* (2013), *Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik 1973-1980* (2014), *Dünyada ve Türkiye'de Büyük Kent Yönetimi* (2014).

İÇİNDEKİLER

Sunuş ya da Neden Gramsci?	7
Giriş ya da Antonio Gramsci ile Serüvenim (1966-2016)	17

BİRİNCİ BÖLÜM

Antonio Gramsci Kimdir?	27
Gramsci Gramsci üstüne ya da Gramsci kendini anlatıyor	27
Gramsci üstüne diğerlerinin görüşleri	53

İKİNCİ BÖLÜM

Gramsci'yi Okumak ya da Gramsci Nasıl Okunmalı?	73
Okumak ya da okur-metin ilişkisi üstüne	73
Gramsci'yi okumak ya da Gramsci'nin metinleri ile okur ilişkisi üstüne	76
“Ömür-sonrası” (post-mortem) bir eseri okuma üstüne	77
<i>“Ömür-sonrası” okuma anlamında Hapishane Defterleri</i>	79
<i>Hapishane Mektupları üstüne</i>	81
Teorik bir metnin özellikleri ve okunması üstüne	84
Gramsci'nin dili	85
Gramsci'yi hangi arka planda okuyabiliriz?	91
Gramsci'yi kimlerle okuyabiliriz?	92
Hangi Gramsci'yi okumak?	93
Gramsci'yi okumak üstüne Gramsci'nin kendi görüşleri	95
Gramsci'yi okumak üstüne “Gramsci ustalarının” görüşleri	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Gramsci'nin Temel Kavramları ve Görüşlerinin

Kısa Bir Sözlükçesi..... 109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kim Kimdir?..... 177

Gramsci'nin ailesi..... 178

Diğerleri..... 180

BEŞİNCİ BÖLÜM

**Antonio Gramsci'nin Hayatı, Eseri ve Döneminin Kronolojisi
(1891-1937)**..... 205

20. yüzyıl başları İtalya'sına bir kuş bakışı..... 205

KAYNAKÇA..... 303

Bir Gramsci Foto-Portre Denemesi..... 317

Sunuş ya da Neden Gramsci?

Il mondo è grande e terribile e complicato. Ogni azione lanciata sulla sua complessità sveglia echi inaspettati.

Dünya büyük, ürkütücü ve karmaşıktır. Onun karmaşıklığı üzerinde yapılan her hareket, beklenmedik yankılar uyandırır.

– A. GRAMSCI, eşi Julca'ya yazdığı mektuplardan

Antonio Gramsci, 20. yüzyılın ilk yarısındaki düşünsel, siyasal, toplumsal ve kültürel mücadeleleri içinde yoğun etkinlik gösteren en özgün düşünür ve eylem insanlarından biridir. Örnek kişiliği, yılmaz direnişçiliği, çilelerle dolu hayatı, siyasal ve düşünsel dünyamıza getirdiği yeni açılımlar, yaklaşımlar ve kavramlar nedeniyle, bugün dünyanın en çok okunan ve izlenen yazarları arasındadır.

Ona “insanlık abidesi”, “demokratik filozof”, “teori ve pratik birliğinin eşsiz ustası” ve “geçmişteki gelecek” olarak bakanların sayısı günümüzde giderek hızla artmaktadır. Gramsci'ye duyulan bu dünya ölçeğindeki yaygın ilgi, birçok alanda ve bu alanlarda çalışma yürütenler içinde kendisine karşılık bulmaktadır. Bunlar arasında, kısaca, şunları sayabiliriz:

- i. Felsefe, praxis felsefesi (L. Wittgenstein, F. Jameson).
- ii. Siyaset felsefesi, teori ve pratiđi (N. Babio, M. Sacristan, L. Althusser, E. Berlinguer).
- iii. Uluslararası ilişkiler teorisi (S. Gill, R. Cox).
- iv. Eleştirel, kültürel alıřmalar (E. Said, R. Williams, P. P. Pasolini, S. Hall).
- v. Antropoloji (K. Crehan).
- vi. Genel olarak eğitim ve halk eğitimi (P. Freire, D. Fo, P. Mayo).
- vii. Dilbilim, (U. Cosmo, U. Eco, P. Ives).
- viii. Madun sınıflar (G. Spivak, E. P. Thompson).
- ix. Emekçi rgtlenmeleri (L. Amoore, J. Mittelman, C. Mouff ).
- x. Azınlıklar (C. West, R. Guha).
- xi. Toplumsal cinsiyet (S. Golding).
- xii. Ekolojist hareketler (M. Ekers, S. Kifter).
- xiii. Feminist hareket (J. Butler, K. Michelle).
- xiv. Tarihbilim (E. J. Hobsbawm, A. Santucci, V. Gerratana, G. Vacca).
- xv. Yerel, kentsel, mekânsal hareketler.
- xvi. Topraksızlar (Los San Tierra).
- xvii. Yerli Hareketleri (Indigenos).
- xviii. Kurtuluřcu/zgrlki ilahiyat ya da dinsel/inançsal hareketler (M. Löwy).
- xix. Değişik nitelik ve ölçeklere sahip özgürleştirici/sosyal hareketler (A. Tosel).
- xx. Post-modernizm ve Post-Kolonyalizm (P. Anderson, G. Spivak).
- xxi. Tiyatro ve film/sinema alışmaları.

Tüm bu ilgiye rağmen (gerçek “Gramsci ustaları” dışındaki Gramsci üstüne yazıp çizenler ve özellikle konuşanlar, genellikle, “ikinci elden” kaynaklardan, diğer bir deyişle, onun üzerine yazılanlardan, “el-kitapları”ndan ve çok kez özensiz olan çevirilerden yararlanarak bunu yapmaktadır. Bu kişilerin, Gramsci’nin temel eserleri olan *Hapishane Defterleri*, *Hapishane Mektupları* ve

hapishane öncesi yazdığı önemli gazete ve dergi yazılarına ve raporlara pek az doğrudan başvurduklarına tanık oluyoruz.

Ayrıca, belirli çevreler, kendi siyasal ya da düşünsel anlayış ve konumlarına hizmet etmeyi önde tutan, bir tür “araçsallaştırma”ya giderek, kendilerine uygun bir “Gramsci” yaratma çabasını sürdürülmüştür. Gerçekte, Gramsci’nin düşüncesi ve eylemi, böyle bir araçsallaştırmaya kesinlikle olanak tanımayan bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle de, bu tür çabalar çok kez kısa ömürlü olmak durumunda kalmıştır.

Peki, bugün Gramsci’ye yönelik bu yoğun ilgi, dünyada dolaşan bir tür “Gramsci hayaleti”, onu hem artık klasikleşmiş hem de yeni felsefi, bilimsel ve toplumsal hareketlerde neredeyse bir “pop ikonu” (“Che” Guevara, M. L. King, Jr. gibi) haline getiren ve dünyada –K. Marx dışında– hiçbir düşünürü nasip olmayan, dört kuşak boyunca dilden dile, bir coğrafyadan diğerine ulaşan bu yaygın oluşum nereden kaynaklanıyor?

Ben, bu ilginin, hem ayrıntıları ileride verilen Gramsci’nin kendi hayatı ve eserini, hem de belirli “Gramsci ustaları”nın görüşlerini göz önüne alarak, özetle aşağıdaki nedenlerden (burada bir “öncelik” sıralamasına girmeden) doğup geliştiği düşüncesindeyim.

Gramsci’nin hayatının büyük bir bölümünün bir dram, hatta yer yer bir trajedi oluşturucu niteliği göze çarpmaktadır. Çok küçük yaşta onu sakat bırakan bir hastalığa yakalanması ve çile dolu kısa ömrü boyunca amansız sağlık sorunları yaşaması, olağanüstü güç koşullar altında hayatını sürdürme mücadelesi, yoksunluklar, ayrılıklar, göçler, sığınmalar, sürgünler ve faşist Mussolini zindanlarında ömrünün büyük bölümünü geçirmek zorunda bırakılması ve Dante’nin *İlahi Komedyası*’nda (“Cehennem Bölümü”) söylediği gibi “derin denizden sahile çıkma”sının (“uscito fuori del pelago alla riva”) önüne her tür engelin konulmuş olması önemlidir.

Bundan başka, ıssız, yoksul ve unutulmuş bir güney adası olan Sardinya kırsalından gelip, ülkesinin en çok sanayileşmiş, kentleşmiş ve yoğun siyasal, toplumsal ve entelektüel hareketliliğin yaşandığı bir kuzey kentine, Torino’ya göçü, orada haya-

ta tutunma mücadelesi ve kısa bir süre içinde bu kente, ülkesi-
ne ve dünyaya onur katan bir kişilik sahibi olması; bu kişiliğin
yılmaz bir boyun eğmezliğin, direnişçiliğin, irade gücünün her
koşul altında –ölümle mücadelesinde bile– ve eşsiz bir siyasal,
toplumsal, entelektüel angajmanın örneğini oluşturması; yeni
bir ahlâkiliğin, sevgi ve dayanışmanın, insancılığın ve etiko-
politik’in, gerçeğe ve doğruya mutlak bağlılığın sözcü ve uygu-
layıcılarından biri haline gelmesinin altı çizilmelidir.

Ayrıca felsefe, kültür-sanat-edebiyat ve siyaset arasında mü-
kemmel bir köprü kurması ve bunları gerçekçi bir bütünsellik
içinde bağdaştırması; determinist (belirlenimci), kaderci, pozi-
tivist, kaba maddeci ve araçsal akılcı düşünme tarzına karşı, üs-
tün bir eleştirel anlayışla karşı çıkması; anti-demokratik, otoriter,
seçkinci, yukardancı (Jakoben ya da Sezarist) merkeziyetçi
siyasal ve toplumsal oluşumlara karşı, bireye, öznelliğe, gerçek
taban demokrasisine, özgürleştirmeye dayalı bir anlayışla teori
ve pratikte yeni seçenekler sunması vurgulanmalıdır.

Genel olarak düşünceye ve özelde siyaset teorisi ve prati-
ğine, “hegemonya”, “sivil ve politik toplum”, “tarihsel blok”,
“aydınlar”, “mevzi ve cephe mücadeleleri”, “ortak duyu”, “pa-
sif devrim”, “etiko-politik”, “mekânsallık” (kuzey-güney, kent-
kır), “praksis felsefesi”, “entelektüel-moral reform”, “devlet”,
“madun sınıflar”, “yapı-üst yapılar”, “ulusal-halksal”, “toplum-
sal cinsiyet”, “iyimserlik”, “ideoloji”, “kültür”, “eğitim”, “dil”,
“devlet”, “durum analizi ya da güç ilişkileri” gibi kavramlarla
yeni açılımlar getirmiş olması unutulmamalıdır.

Dahası, evrensel değerleri temel alan siyasal bir umudun inşa-
cılarından biri olması ve gerçek bir enternasyonalizmin (yereli,
bölgeseli, ulusalı da ıskalamadan), düşünsel savunucusu ve pra-
tikte (İtalya, Avrupa, III. Enternasyonal vb.) uygulayıcısı olma-
sı; belirli bir dünya görüşünün (*Weltanschauung*) oluşumunda
ve dönüşümcü bir siyasal mücadelenin yürütülmesinde, yalnızca
“rasyonel-kognitif” (“ussal-bilgisel”) bir yaklaşımın yetersiz
olacağına, bunun yanı sıra duyarlılığın, tutkunun ve bağlılığın
gerektiğine vurgu yapması; sınıfsal konumun değerlendirmesi-
sinde, onun homojen olmayan karakteri üzerine eğilmesi ve bu

bağlamda sınıfsal, ırksal, etnik ve toplumsal cinsiyet sorunsallarına indirgemeci olmayan bir bakış açısıyla yaklaşması, insanı değerlendirmesinde, onun “tarihsel”, “toplumsal”, “siyasal” bir varlık olmasının yanı sıra, “mekânsal” bir varlık da olduğuna ilk değinenlerden biri olması dikkat çekmektedir.

Sadece bunlarla sınırlı olmayıp, toplumsal dönüşüm öncesi var olan düzen içinde demokratik bir “karşı-hegemonya”nın oluşturulması gereğinin (“muhalefette iktidar”, “mevzi mücadeleleri” vb.) ısrarla altını çizmesi; gerçek bir “yapısal” dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için, “üst-yapısal” unsurlara (ideolojiler, inançlar, gelenekler, yerleşik değerler, mitler, hurafeler vb.) verilmesi gereken önemin dikkatle üstünde durması; toplumsal olayın yorumlanmasında, tarihselliğin, tarihsel özelliğin anahtar rolüne vurgu yapması; toplumsal gelişme içinde, kültürel olgunun taşıdığı merkezi konumun sürekli altını çizmesi; “ekonomik” olanla “siyasal” olan arasında, önceden kurulu, mutlakçı bir karşılıklılığın bulunduğu tezine (“ekonomizme”) eleştirel bir yaklaşımla bakması ve böylece siyasal olana göreceli özerklik tanıyıcı bir görüşün yolunu açması; siyasetin bireyi özgürleştirici, insani bir toplumsal dönüşümü olanaklı kılıcı (“dünyayı siyaset aracılığıyla dönüştürmek”) potansiyelini temel alan “yeni bir siyaset kuramı/anlayışını ve demokrat”, “usta/uzman+aydın”, “siyasette gerçeği söylemeyi zorunluluk olarak gören” bir siyaset insanı görüşünü geliştirmiş olması da çarpıcıdır.

Ek olarak, çok yönlü, çok boyutlu ve sürekli dinamik olan entelektüel, politik ve mesleki alanlarda (düşünürlük, eleştirilenlik, gazetecilik, siyasal önderlik vb.) üstlendiği sorumlulukların yüksek kalitesi; düşünme ve yazma üslubunun, son sözü söylemeyen, ucu açık, bitirilmemiş, diyaloga ve yeni katkılara açık oluşu (“demokratik filozof”luğu) ve okur üzerinde baştan herhangi bir egemenlik kurma girişiminde bulunmaması; demokrat; özgürleştirici; eşitlikçi; dayanışmacı; yenilikçi; etik-kültürel-entelektüel gelişmeye odaklı; enternasyonalist; evrensel barışçı; iyimserliğe ve umut ilkesine bağlı, yeni bir siyaset anlayışı ve siyaset insanını yaratıcı; toplumsal cinsiyetin ve farklılıkların farkında olan, tarihseli, bugünü ve geleceği

uyum içinde kucaklayan; direnişçilik ve boyun eğmeme kural-
larını sürekli izleyen; doğaya, çevreye, mekâna ve tüm varlık-
lara karşı saygılı ve duyarlı; bireysel özgürlüğe, insancılığa, in-
san onuruna, ahlâkiliğe, dürüstlüğe ve gerçek ve doğruya mut-
lak bağlılık gösteren; “iktidar ve egemenlik ilişkilerine yer ver-
meyen” bir toplumsal ilişkiler bütünüünün üretimini hedefle-
yen; yeni bir hayat, daha insani başka bir dünya düzeninin kav-
ramlaştırılabilmesi ve yaratılabilmesi yolu için, bugünkü “kara
günlerimize” “zifiri karanlık faşist zindanlardan” hâlâ yaimak-
ta olduğu ışıkların önemi yadsınamaz.

Ayrıca, gerçeği söylemeyi “devrimcilik” olarak görmesi, si-
yasette gerçeği dile getirmeyi bir zorunluluk olarak değerlen-
dirmesi, sözcüklerin, kendi başlarına yeterli olmadığını, onlara
eylemin de eşlik etmesi gerektiğini vurgulaması ve değişik ke-
simlere hitap edebilen yeni bir anlatının sahibi olması da dik-
kat çekicidir.

Bu çalışma, şu temel bölümlerden oluşmaktadır: “Giriş ya da
Antonio Gramsci ile serüvenim (1966-2016)” başlıklı başlan-
gıç bölümünde Gramsci’nin eseri ile ilk karşılaşmamdan başla-
yarak onu ve eserlerini izlemeye çabaladığım elli yıllık bir öy-
küye yer veriyorum.

Birinci Bölüm’de, önce Gramsci’nin kendisinin, kendi hak-
kında söylediklerinden/yazdıklarından, sonra da “Gramsci
ustaları”nın görüşlerinden yararlanarak, Gramsci’nin, hem in-
sani ve düşünür yanlarını kapsayan ve hem de eylem dünyala-
rını içeren bir portresi oluşturulmaya çalışılıyor.

“Gramsci’yi Okumak ya da Gramsci Nasıl Okunmalı” baş-
lığını taşıyan İkinci Bölüm’de önce “okuma” üzerinde kısaca
duruluyor. Sonra, konumuz açısından taşıdığı önem nedeni-
yle, *post-mortem* (ömür-sonrası) okumanın (bir yazarın yaşadığı
dönemde yayınlamadığı el-yazmaları vb.) nasıl yapılabileceği
üstüne eğiliniyor. Ömür-sonrası okuma başlığı altında ek ola-
rak *Hapishane Defterleri* ve *Hapishane Mektupları*’nın niteliği,
dili ve konularına değiniliyor.

Bu bölümde, ayrıca, “Gramsci’nin dili”, “Gramsci’yi hangi
arka planda ve kimlerle okuyabiliriz?”, “hangi Gramsci’yi oku-

mak?” gibi alt tartışma alanlarına kısaca değiniliyor. Bölüm, Gramsci’yi okumak üstüne “Gramsci’nin kendi görüşleri”nin ve “Gramsci ustalarının” görüşlerinin ele alındığı iki alt bölümle sonlanıyor.

Üçüncü Bölüm “Gramsci’nin Temel Kavramları ve Görüşlerinin Kısa Bir Sözlükçesi” başlığını taşıyor. Bu bölümde, Gramsci’nin ulaşabildiğim tüm yazılarına (orijinal dilinde) başvurarak, alfabetik bir düzen içinde oluşturduğum ve onun düşüncesinin ve mücadelesinin özüne yaklaşmamızı kolaylaştıracağı ve günümüze hitap edebileceğini sandığım kavramlara ve görüşlere yer veriliyor.

Otuz üç (33) alt başlık içeren bu bölüm, Gramsci’nin kendi metinlerinin doğrudan bir çevirisi niteliğine sahiptir ve şunları içermektedir: Aydınlar, Bürokrasi/Merkeziyetçilik, Croce, Devlet, Dil, Direnme Hakkı, Durum Analizi/Güç İlişkileri, Düzen, Eğitim, Emekçiler Demokrasisi, Etiko-Politik Tarih, Faşizm, Felsefe ve Praksis Felsefesi, Gazetecilik ve Gazete Yazıları, Hapishane Hayatı, Hegemonya, İdeoloji, İyimserlik-Kötümserlik, Kadın/Toplumsal Cinsiyet, Kent-Kır/Kuzey-Güney, Kültür-Sanat ve Edebiyat, Mevzi ve Cephe Savaşları, Ordine Nuovo, Ortak Duyu, Pasif Devrim, Savunma, Sezarizm, Siyaset-Siyasetçi-Siyaset Bilimi, Sivil Toplum, Stalin-Troçki, Tarihsel Blok, Taylorizm-Amerikanizm-Fordizm ve Yapı ve Üst-Yapılar.

“Kim Kimdir?” başlığını taşıyan Dördüncü Bölüm’de, Gramsci’nin kişisel, düşünsel ve siyasal ilişki içinde bulunduğu, ancak dünyada ve Türkiye’de nispeten az tanınan bazı insanların kısaca tanımlarına yer veriliyor.

Beşinci Bölüm’de Gramsci’nin hayatı, eseri ve döneminin “kronolojisi” oluşturulmaya çalışılıyor. Bu bölümde, Gramsci’nin hayatı, eseri ve mücadelesinin evrimi ve yaşadığı dönemin entelektüel, sosyo-politik ve kültürel dünyasının temel özellikleri tablo halinde ortaya konulmaya çalışılıyor.

Aynı bölümde, Gramsci’nin değişik türdeki yazılarına (gazetecilik, dergicilik, hapishane defterleri ve mektupları gibi) alınlarla başvurularak, onların tarihsel gelişme süreçleri de verilmeye çabalıyor.